

UOT 37.013.28

S.V.Əhmədzadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, magistrant
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: sevincahmed40@gmail.com

HUMANİZM TƏRBİYƏSİNİN MAHİYYƏTİNƏ DAİR

Açar sözlər: humanizm; xeyirxahlıq; dəyər; keyfiyyət; məktəbəqədər təhsil

Humanizm insan şəxsiyyətində yer tutan ən vacib keyfiyyət və dəyərlərdən biridir. İnsanın bu keyfiyyətə malik olması insansevərlik, xeyirxahlıq, başqalarının dərdinə şərik olmaq, insana bir şəxsiyyət kimi dəyər vermək kimi insani keyfiyyətlərin onun şəxsiyyətində olmasıdır. Belə keyfiyyətlərin hələ uşaq yaşlarından formalaşdırılması onların gələcək bir şəxsiyyət kimi formalaşmalarında mühüm yer tutur. Məqalədə humanizm və uşaqlarda humanist keyfiyyətlərin formalaşdırılmasının mahiyyəti açılır, onun təşəkkülü və inkişafının tarixinə ekskurs edilir.

С.В.Ахмедзаде

О СУЩНОСТИ ВОСПИТАНИЯ ГУМАНИЗМА

Ключевые слова: гуманизм; милосердия; ценность; качество; дошкольное образование

Гуманизм является одним из важнейших качеств и ценностей человеческой личности. Качество человека - это его личность, такая как человечность, доброта, симпатия к другим и ценность человека. Формирование таких качеств с раннего детства играет важную роль в формировании их как будущей личности. В статье раскрывается сущность гуманизма и формирования гуманистических качеств у детей, а также дается экскурс в историю его организации и развития.

S.V.Ahmedzade

ON THE ESSENCE OF THE UPBRINGING OF HUMANISM

Key words: humanism; benevolence; value; quality; preschool

Humanism is one of the most important qualities and values in the human personality. The quality of a person is his personality, such as humanity,

kindness, sympathy for others, and the value of a person. The formation of such qualities from early childhood plays an important role in shaping them as a future personality. The article reveals the essence of humanism and the formation of humanistic qualities in children, and provides an excursion to the history of its organization and development.

XIV-XV yüzilliklərdə meydana gəlmiş humanizm ideyası ümumbəşəri dəyərlərin, mədəniyyətin təşəkkülünə və inkişafına səbəb olmuşdur. Humanizm özündə bir çox bəşəri dəyərləri – xeyirxahlıq, insansevərlik, mərhəmət hissi, bağlısaya bilmək, insan hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət etmək, kömək əli uzatmaq və s. kimi ideyaları özündə birləşdirməklə insanın malik olduğu keyfiyyətlər içərisində başlıca yerlərdən birini tutur.

Humanizm - latın dilində olan "humanus" sözündən olub, insani, bəşəri, insansevərlik kimi mənaları ifadə edir. Humanizm insanı bir şəxsiyyət kimi qəbul etməyi, onu dəyər kimi qiymətləndirməyi, onun azadlığını, xoşbəxtliyini və inkişafını nəzərə almağı, onlara hörmət etməyi nəzərdə tutur. O, ədalət, bərabərlik, insanpərvərlik, qarşısındakı insanı bir şəxsiyyət kimi qəbul etmək kimi prinsipləri əldə rəhbər tutur. Heç də təsadüfi deyildir ki, "Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"nda humanistlik təhsil haqqında dövlət siyasətinin əsas prinsipləri içərisində birinci yerdə qeyd edilmişdir. Bu sənəddə deyilir: "humanistlik - milli və ümumbəşəri dəyərlərin, şəxsiyyətin azad inkişafının, insan hüquqları və azadlıqlarının, sağlamlığın və təhlükəsizliyin, ətraf mühitə və insanlara qayğı və hörmətin, tolerantlıq və dözümlülüyün prioritet kimi qəbul olunması"dır (1, 10).

Azərbaycanda humanist ideyalarının təbliği olduqca qədim tarixə malikdir. Bu da yəqin ki, bizim xalqımızın özünün genində, qanında, qan yaddaşında humanist ideyaların olmasından irəli gəlir.

Humanizm və insanlarda bu keyfiyyətin olmasını böyük dəyər hesab edən görkəmli Azərbaycan mütəfəkkirləri və maarifçiləri demək olar ki, yazdıqları bütün əsərlərində bu keyfiyyətə üstünlük vermiş, onu insanlığın ən böyük keyfiyyətlərindən biri hesab etmişlər. Xaqani Şirvani özünün "Töhfətül-İraqeyn" adlı əsərində, bütün əsərlərində humanizmi insanlığın zirvəsi hesab edən dahi Nizami Gəncəvi "Leyli və Məcnun", "Yeddi gözəl", "Xosrov və Şirin", "Sirlər xəzinəsi" və "İsgəndərnamə" əsərlərini birləşdirən "Xəmsə"sində, Ölkəmizdə anadan olmasının 650 illiyi geniş şəkildə qeyd edilən hürufi şairimiz İmaddəddin Nəsimi ədəbi yaradıcılığında humanizmi ideyasını geniş şəkildə tərənnüm etmiş və insanlar arasında ayrı-seçkiliyi, sosial ədalətsizliyi, haqsızlığı, ədalətsizliyi tənqid etmiş, xeyirxahlığı, insanpərvərliyi, yüksək bəşəri ideyaları tərənnüm etmiş, humanizmin mahiyyətinin nələrdən ibarət olduğunu əsaslandıraraq dəyərli fikirlər irəli sürmüşlər.

XIX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq Azərbaycanın bir çox ziyalıları, o cümlədən Mirzə Kazım bəy, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadə, Firudin bəy Köçərli, Nəcəf bəy Vəzirov, Soltan Məcidi Qənizadə, Məhəmmədəli Sidqi, Mir Möhsün Nəvvab, Yusif Vəzir Cəmənəmzəminli, Nəcəf bəy Vəzirov, Nəriman Nərimanov və onlarla digər ziyalılar özlərinin əsərlərində humanizm ideyalarına geniş yer vermiş, insanlığı, ədaləti, xeyirxah münasibəti, insanların bir-birlərinə mehriban münasibəti, kiçiklərə qayğı, diqqət, qocalara hörmət, imkansızlara qayğı, onlara diqqət göstərmək, onların əlindən tutmaq və s. kimi fikirləri ilə humanizm ideyalarını təbliğ etmiş, bunların əksi olan hərəkət və davranışı insanlığa yad bir əməl kimi tənqid etmişlər. Məsələn M.Sidqi yazırdı: “İnsanı yer üzünün əşrafı edən, bütün canlılar üzərində ucaldan məhz elm və əxlaqdır. Əxlaqlı, elmi adam ədalətli olar, onun xislətində humanizm bərqərar olar. Ədəbi, əxlaqi, insafı, rəhmi, xeyirxahlığı, humanizmi olmayan alim fəqət şücaətli, lakin silahsız qoşuna bənzər.” Yaxud, ilk ana dilli məktəblərindən birinin yaradıcısı və müəllimi, hazırda erməni işğalçıları rərəfindən tutulan, erməni faşistlərinin tapdığı altında olan Azərbaycanın qədim şəhəri Şuşa şəhərində yazıb yaradan Mir Möhsün Nəvvab “Pəndnamə” adlı əsərində yazırdı ki, həya, abır, ismət, ləyaqət humanizmin müsbət əxlaqi tərəfləridir, həyasızlıq, ləyaqətsizlik, humanizm onun inkişaf və tərbiyəsinə mane olan tərəfləridir. “Bihəyalılara adət etmə ki, həya nişanəsi imandır.... Ədalət insanın şərəfinin, insafının, humanistliyinin ölçüsüdür.... Humanizm insanın genində, qanında, xislətində, nəslində, kökündə olmalıdır. Elə adam vardır ki, o, cəmiyyət üçün, el-oba üçün ağır bir daş olub, yük olub, qara ləkə olub. Bu adamlar zülm və əzazillik üçün doğulub. Humanist olmaq üçün insafı olmaq gərəkdir.

Nəinki fikirlərində, bundan da yüksək olan öz əməllərində humanizmi gənc nəsə böyük bir miras kimi qoyub gedən, Azərbaycan ziyalılarının böyük bir dəstəsinin müəllimləri olan Aleksandr Osipoviç Çernyayevski və Firudin bəy Köçərlinin həyatı, onların amalı özü humanizmin ən parlaq ifadəsidir. Onların Qori müəllimlər Seminariyasında azərbaycanlı balalarına olan münasibətləri, onları bir şəxsiyyət kimi yetişdirmələri özü humanist ideyaların həyatda necə olduğunu aydın təcəssüm etdirir.

Humanizm ideyasının Avropa ölkələrində geniş vüsət alması XV əsrin ortalarına təsadüf edir. Bu vaxtdan etibarən “Yeni humanistlər” adlanan Vittorino- da Feltrə, Fransua Rable, Mişel Monten, XVII əsrdə məktəbi humanistlik emalatxanası adlandırılan böyük pedaqoq, elmi pedaqogikanın banisi Y.A.Komenski, XVIII əsrdə özlərinin humanist ideyaları ilə nəzər-diqqəti cəlb edən görkəmli fransız maarifçisi və pedaqoqu J.J.Russo, ingilis pedaqoqu R.Ouen, isveçirə pedaqoqu İ.H.Pestalossi, XIX əsrdə görkəmli rus pedaqoqu K.D.Uşinski özlərinin həm əsərləri ilə, həm də humanist pedaqoji fəaliyyətləri ilə pedaqogika tarixinin şanlı səhifələrini yazmışlar. Onların humanist ideyaları

özərindən sonra gələn pedaqoqlar dəstəsinə də böyük təsir etmiş və onlar uşaqlara humanist yanaşmanı, humanist əməlləri böyük mənəvi ideyalar, əxlaqi davranış hesab etmişlər. Vittorino – da Feltrənin “Şadlıq evi” adlandırdığı məktəb, Fransua Rablenin “Qarqantua və Pantaquriel” əsəri, J.J.Russonun “Yeni Eloiza” əsəri, İ.H.Pestalossinin “Gertruda öz uşaqlarını necə tərbiyə edir” əsəri və Stansda, Neyqofda bilavasitə humanist ideyalarla yığılmış özünün praktik pedaqoji fəaliyyəti, Robert Ouenin Nyu – Lenark təcrübəsi və onlarla belə nümunələr Qərbi Avropada intibah dövründə humanizm ideyaları sahəsində böyük bir hərəkətin başladığını və yayıldığını göstərir.

XX əsrin ortalarından başlayaraq Qərbi Avropada humanist pedaqoji ideyaların yeni dalğası görünməyə başlayır. Müəllimi fasilitator, yəni bələdçi adlandırılan K.Rocers, məktəbəqədər təhsildə yeni pedaqoji ideyalarla çıxış edən M.Montessori, “özünüaktuallaşdırma”nı, “özünüfəallaşdırma”nı vacib hesab edən A.Maslou, uşaqlardan ayrılmayaraq faşistlərin ölüm düşərgəsinə gedən və onlarla birlikdə öldürülən Y.Korçak və digər bir sıra pedaqoq və psixoloqlar bu ideyanı daha da inkişaf etdirməyə başlayırlar. K.Rocers yazırdı ki, uşaqlara hazır təcrübəni ötürməklə onları dəyişmək mümkün deyil, insanın inkişaf etməsi üçün şərait yaratmaq lazımdır. Rocers bu şəraiti müəllimlərin hazır bilikləri verməsində deyil, elə bir təhsilləndirici mühit yaradılmasında gördü ki, müəllim burada biliklərin tapılmasında uşaqlara yol göstərən, bələdçilik edən olsun (3).

K.Rocers müəllimdə iki xüsusiyyətin – 1) şagirdlərə qarşı səmimi münasibətin, özü olaraq qalmaq bacarması, şagirdlərlə əməkdaşlığa hazır olması və 2) başqasının halını hiss etmək, anlamaq, bu anlayışı ifadə edə bilmək bacarığının olmasını mühüm hesab edirdi. Bunların hər ikisi humanizmin ən bariz ifadəsidir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların təlim – tərbiyəsində özünün yeni humanist pedaqoji ideyaları ilə diqqəti cəlb edən M.Montessori uşaqlara qarşı hər hansı təzyiqli inkar edir və uşaqlara inam göstərməsini, onların azad, fəal, müstəqil bir şəxsiyyət kimi tərbiyələndirilməsini zəruri hesab edirdi. Onun istər pedaqoji ideyaları, istərsə də əməli fəaliyyəti humanizmin ən yaxşı, ən dolğun ifadəsi kimi bu gün də dəyərlili hesab olunur.

M.Montessori nəriyyəsinə belə bir ideya özünə xüsusi yer tutur ki, tərbiyəçilərin, valideynlərin vəzifəsi uşaqlara nəyi işə öyrətmək yox, onların “şüuruna öz inkişafı üzərində işləməyə” yardım etməkdən ibarətdir. Uşaqlar böyük enerjiyə malikdirlər. Böyüklərin əsas işi bu enerjiyə kömək etmək olmalıdır. Müəllimlərin və tərbiyəçilərin əsas işi uşağın inkişafına, psixi cəhətdən formalaşmasına kömək etmək olmalıdır (2). Qeyd edək ki, təlim və təhsil nəzəriyyəsinin müasir tələbləri də bundan ibarətdir ki, uşaqlara bilikləri hazır şəkildə vermək deyil, onların özlərinin axtarış tapması, potensial imkanlardan istifadə etməklə onların intellektual və idrakı inkişafına nail olmaq

lazımdır.

Humanist pedaqogika uşaq şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşmağı, onlara dəyər verilməsini, onların fərdiliyinin qorunması və inkişafına nail olunmasını, uşaqlara bir cəmiyyət üzvü kimi yanaşılmasını bir vəzifə olaraq valideynlərin, tərbiyəçilərin, müəllimlərin və cəmiyyətin qarşısına qoyur.

XX əsr sovet pedaqogikasının görkəmli nümayəndəsi, Ukrayna pedaqoqu uşaqlara bir şəxsiyyət kimi böyük qiymət verən, onların təlim və tərbiyəsində əsl humanist xətti tərbiyə aləti kimi götürən V.A.Suxomlinski həm nəzəri fikirlərində, həm də bir məktəb direktoru olaraq praktik pedaqoji fəaliyyətində humanizm ideyalarının böyük təbliğatçısı olmuşdur. V.A.Suxomlinski belə hesab edirdi ki, müəllim uşağın etibarını qiymətləndirməli, onu qorumalı, zəif uşaqların gözündə ədalət və xeyirxahlıq rəmzi olmalıdır. Bu keyfiyyətlərə malik olmayan müəllim müəllim deyil. Suxomlinski hər bir uşağın uşaqlıq dövrünün uzadılmasını vacib sayırdı. Onun fikrincə uşaqların saflığını qorumaq üçün, onlarda dünyaya müsbət baxış formalaşdırmaq vacibdir (4).

Müasir dövrdə humanist pedaqogikanın nümayəndəsi kimi akademik Ş. Amonaşvilinin pedaqoji nəzəriyyəsi və fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. O, humanist pedaqogikanı müəllimlərdə humanist pedaqoji təfəkkürün olması ilə əlaqələndirir və göstərir ki, müəllimlərdə uşaqların imkanlarına inam olmalı, uşağı şəxsiyyət olaraq qəbul edə bilməli, onları xeyirxahlıq və ədalətliyyətdə doğrú istiqamətləndirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: 2010.
2. Əliyeva Ş., İlyasov M. və b. Humanist pedaqogikanın aktual məsələləri. Metodik vəsait. Bakı: ADPU, 2018.
3. Rüstəmov F. Pedaqogika tarixi. Bakı: Nurlan, 2006.
4. Suxomlinski V.A. Ürəymi uşaqlara verirəm. Bakı: "Maarif", 1979.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.12.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 15.12.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 29.12.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor Museib İlyasov

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.